

JINOYAT PROTSESSI ISHTIROKCHILARI XAVFSIZLIGI TUSHUNCHASI

Sh.X.Mamataliyeva

Toshkent davlat yuridik universiteti Jinoyat-protsessual

huquqi kafedrası o‘qituvchisi

Toshkent, O‘zbekiston Respublikasi

Telefon raqam: +99 890 985 89 80

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada xavfsizlik tushunchasi, xususan, jinoyat protsessida xavfsizlik tushunchasi haqida gap boradi. Shuningdek, “xavfsizlik” tushunchasi to‘g‘risida olimlar fikri o‘rganilib, mualliflik ta’rifi ham beriladi.

***Kalit so‘zlar:** xavfsizlik, jinoyat protsessida xavfsizlik, jinoyat protsessi ishtirokchilari xavfsizligi, himoya qilish, davlat himoyasi, himoya shakllari.*

THE CONCEPT OF SECURITY OF PARTICIPANTS IN CRIMINAL PROCEEDINGS

Sh.Kh.Mamatolieva,

Lecturer of the Department of

Criminal Procedural Law of Tashkent State University of Law,

Tashkent, Republic of Uzbekistan

Phone number: +99 890 985 89 80

ABSTRACT

This article will focus on the concept of security, in particular the concept of security in criminal proceedings. The opinion of scientists on the concept of “security” is also studied and the author's definition is given.

***Key words:** security, security in criminal proceedings, security of participants in criminal proceedings, protection, state protection, forms of protection.*

ПОНЯТИЕ БЕЗОПАСНОСТИ УЧАСТНИКОВ УГОЛОВНОГО СУДОПРОИЗВОДСТВА

Ш.Х. Маматалиева,

Преподаватель кафедры

уголовного и процессуального права

Ташкентского государственного юридического университета

Ташкент, Республика Узбекистан

Тел.номер: +99 890 985 89 80

АННОТАЦИЯ

В данной статье речь пойдет о понятии безопасности, в частности о понятии безопасности в уголовном процессе. Также изучается мнение ученых о понятии “безопасность” и дается авторское определение.

Ключевые слова: безопасность, безопасность в уголовном процессе, безопасность участников уголовного процесса, защита, государственная защита, формы защиты.

Jinoyat protsessi ishtirokchilarining xavfsizligi muammosi juda dolzarbdir, chunki jinoiy protsessual faoliyat vazifalarini amalga oshirish to‘g‘ridan-to‘g‘ri, shu jumladan jinoiy ishlar bo‘yicha odil sudlovni amalga oshirishga yordam beradigan shaxslarning ishtiroki uchun qonuniy tartibga solish va xavfsiz sharoitlarni amaliy ta‘minlashga bog‘liq. O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksining 18-moddasida, jinoyat ishini yuritish uchun mas‘uliyatli barcha davlat organlari va mansabdor shaxslar jinoyat protsessida qatnashayotgan fuqarolarning huquq va erkinliklarini muhofaza qilishlari shart prinsipi sifatida belgilanadi. O‘zbekiston Respublikasida birinchi marta jinoyat protsessi ishtirokchilarining xavfsizligini ta‘minlash masalalari O‘zbekiston Respublikasining 14.01.2019-yildagi “jabrlanuvchilarni, guvohlarni va jinoyat protsessining boshqa ishtirokchilarini himoya qilish to‘g‘risida”¹ gi qonuni qabul qilingan. Ushbu normativ hujjatda jinoyat protsessida shaxs xavfsizligi asoslarini tartibga soluvchi xalqaro normalar bilan O‘zbekiston Respublikasi huquqiy musobatlarga moslashtirildi. Shunday qilib, jinoyat protsessi ishtirokchilariga nisbatan qo‘llaniladigan, xavfsizlik choralari odatda protsessual (O‘zbekiston Respublikasining jinoyat-protsessual qonunchiligida mustahkamlangan) va protsessual bo‘lmagan “jabrlanuvchilarni, guvohlarni va jinoyat protsessining boshqa ishtirokchilarini himoya qilish” qonunida belgilangan.

Jinoyat protsessi ishtirokchilarining xavfsizligini ta‘minlash institutini o‘rganish muayyan umumiy prinsplarni (uni qo‘llash, rivojlantirish, shakllantirish va takomillashtirish uchun asos va shart-sharoitlarni), shuningdek xavfsizlik choralari qo‘llashning aniq mezonlarini aniqlashini nazarda tutadi. Buning uchun avvalo, “xavfsizlik” tushunchasiga aniqlik kiritishimiz zarur.

Xavfsizlik – murakkab tizimning turli elementlarini o‘z ichiga oladigan kompleks tushuncha. “Xavfsizlik” tushunchasining qiyosiy izohi ushbu atamani “jazolash”, “qo‘riqlash” va “himoya qilish” kabi so‘zlar bilan taqqoslanishini nazarda

¹O‘zbekiston Respublikasining 14.01.2019-yildagi "jabrlanuvchilarni, guvohlarni va jinoyat protsessining boshqa ishtirokchilarini himoya qilish to‘g‘risida" gi qonun.

tutadi. Xavfsizlik choralarining qo'llash uchun asos shaxsga qaratilgan xavf hisoblanadi va jazoni qo'llash uchun asos – bu jinoiy harakatdir.

Shu ma'noda, "xavfsizlik" va "qo'riqlash" terminologiyasi o'rtasidagi munosabatlar, birinchi navbatda, xavfli tahdid qilish yoki yo'q qilishdan o'z vaqtida va yetarli darajada aks etilishini ta'minlash uchun ularning muayyan yo'nalishini belgilashdan iborat. Shundan bo'lsa kerak, A.Yu. Epixin "bu atamalar...sinonimlar sifatida ishlatilishi mumkin"² deb hisoblaydi. "Xavfsizlik" va "himoya qilish" tushunchalari, bir qarashda, ma'no jihatdan juda yaqin ko'rinadi. Ammo mazmun jihatdan muhim farqlar mavjud. Xavfsizlik – holat, vaziyat, xavfsiz joyda, ayrim holarda kimningdir himoyasida bo'lish.

Yuqorida keltirilganlar shuni anglatadiki, xavfsizlik yakuniy holat sifatida maqsad hamda himoya qilish natijasi bo'lishi kerak. Himoya qilish esa, o'z navbatida, xavfsizlikni ta'minlash va ta'minlash vositasi bo'lishi maqsadga muvofiq. Shunday qilib, "xavfsizlik" tushunchasi "himoya" tushunchasini o'z ichiga oladi. Himoya xavfsizlikka erishish yo'llaridan biri sifatida e'tirof etilishi mumkin. "Xavfsizlik" tushunchasining nazariy va huquqiy tahlili shuni anglatadiki, xavfsizlik bu — holat, ya'ni tashqi va ichki tahdidan xavf tug'ilmasdan oldin hayotiy muhim qiziiishlarini himoyalashni anglatadi. Xavfsizlikning doktrinal talqini ilmiy adabiyotlarda kam yoritilgan. Xavfsizlik muammosi yo'nalishida tadqiqot olib boruvchi ayrim mualliflar "xavfsizlik" tushunchasining ma'no-mazmuniga to'g'ridan-to'g'ri aniqlik kiritishdan chetlab, ko'proq "xavfsizlik choralarini qo'llash" tushunchasini talqin qilishadi³.

A.Yu.Yepixining fikricha "xavfsizlik" toifasini xavfsizlik ob'ektini (himoyalangan shaxsni) hujum tahdididan yoki unga to'g'ridan-to'g'ri kimdir tomonidan hujum qilishdan himoya qilish holatini ta'minlaydigan shartlar to'plami nuqtai nazaridan ko'rib chiqadi⁴. Shunday qilib, "xavfsizlik" tushunchasini o'rganadigan protsessualistlar deyarli aksariyat hollarda xavfsizlik keng qamrovli va samarali himoya tizimining mavjudligini nazarda tutadi degan xulosaga kelishadi.

"Jinoyat protsessi ishtirokchilarining xavfsizligi" bu umumiy toifaga nisbatan ixtisoslashgan tor kategoriya "xavfsizlik" tushunchasi jinoiy sub'ektlarni himoya qilishni o'z ichiga oladi-shaxslarning noqonuniy ta'siridan protsessual faoliyat, emas jinoyat protsessining vazifalarini amalga oshirishdan manfaatdor.

V.Ya.Shapakidze jinoyat protsessi ishtirokchilarining xavfsizligi, birinchi navbatda, ularning huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilishni o'z ichiga

² Epixin A.Ю.Обеспечение безопасности личности в уголовном судопроизводстве. – М., 2004. – С.12–22.

³ Антонова Л.Г.Цели и задачи уголовного судопроизводства с позиций обеспечения безопасности личности, общества и государства / Л.Г. Антонова, А.Г. оглы Гурбанов, И.Н. Кондрат // Юридический мир. 2008. – № 10. – С. 34.

⁴Epixin A.Ю. Обеспечение безопасности личности в уголовном судопроизводстве. СПб., 2004. С. 53.

oladi, chunki ular xavfsizlik ob'ekti hisoblanadi⁵. Subyektiv huquq deganda shaxsning mumkin bo'lgan xatti-harakatlarining ijtimoiy shartli va kafolatlangan o'Ichovi tushuniladi, u ob'ektiv huquq normalari (Konstitutsiya, qonunlar) bilan belgilanadi, o'z ehtiyojlari va manfaatlarini qondirish uchun moddiy, ma'naviy va shaxsiy tovarlar va qadriyatlardan foydalanish maqsadida⁶. Bunday qonuniy manfaatlar sifatida "shaxsiy manfaatlarni davlat tomonidan himoya qilish faktidan kelib chiqadigan" hayot, sog'liq, qadr-qimmat, shuningdek mulkiy manfaatlarni ko'rib chiqish odatiy holdir⁷.

Shunday qilib, jinoyat protsessi ishtirokchilarining xavfsizligini ta'minlash ularning hayoti, sog'lig'i va hayotida ifodalangan huquq va qonuniy manfaatlarni himoya qilishni o'z ichiga oladi, jinoyat protsessida ishtirok etishi munosabati bilan noqonuniy ta'sir ko'rsatadigan mulkiy manfaatlar.

"Xavfsizlik choralari shaxsning konstitutsiyaviy va boshqa qonuniy huquqlari va erkinliklarini himoya qilish vositasi sifatida, jinoyat-protsessual kodeksida belgilangan boshqa himoya vositalari bilan birgalikda xavfsizlik vositalarining umumiy tizimini tashkil etadi. Shunday qilib, subyektiv huquqlarni himoya qilish jinoyat protsessi ishtirokchilarining huquqiy maqomining ajralmas qismi sifatida ularning huquqlari va majburiyatlari buzilishi bilan bog'liq bo'lishi kerak, shuning uchun vakolatli organlar va mansabdor shaxslar o'zlarining qonuniy vakolatlari doirasida buzilgan huquqlarni tiklaydilar. Jinoyat protsessi ishtirokchilarining bunday himoyasi ularning huquq va majburiyatlarini bajarilishini kafolatlaydi, ularning huquqiy maqomini himoya qiladi va shu bilan jinoyat protsessi ishtirokchilarining xavfsizligini ta'minlaydi⁸.

Jinoyat protsessi ishtirokchilarining xavfsizligiga tahdidlar shundan iboratki, jinoyat protsessida ishtirok etuvchi shaxslarning huquqlari va belgilangan majburiyatlarini bajarish hamma tomonidan ta'minlanmaydi, qonunda belgilangan mumkin bo'lgan usullar bilan, bu ularning buzilishiga olib keladi.

"Jinoyat protsessi ishtirokchilarining xavfsizligi" tushunchasining asosiy elementlari:

- 1) jinoyat protsessida ishtirok etadigan shaxslarning xavfsizligi xavfning yo'qligi emas, balki xavfsizlik holati sifatida ko'rib chiqilishi kerak;
- 2) protsessual faoliyat ishtirokchilarining xavfsizligiga erishish vositasi ularning huquqiy, protsessual, ijtimoiy va jismoniy himoyasidir;

⁵ Шапокидзе В.Я. Обеспечение процессуальной безопасности частных лиц в досудебном уголовном производстве: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. Волгоград, 2002. С. 41.

⁶ Витрук Н.В. Общая теория правового положения личности. М., 2008. С. 233.

⁷ Халфина Р.О. Общее учение о правоотношении. М., 1974. С. 123—126.

⁸ Макеева, Н. В. Понятие безопасности участников уголовного судопроизводства // Вестник Московского университета МВД России. 2011. № 3. С. 148.

3) ishtirokchilar xavfsizligini ta'minlashning asosiy ob'ekti jinoyat protsesslari-bu shaxslarning hayoti, sog'lig'i va mol-mulkini, jinoyat protsessining ishtirokchilarini himoya qilishda ifodalangan subyektiv (protsessual) huquqlari va qonuniy manfaatlari;

4) protsessual ishtirokchilarning xavfsizlik holati faoliyat jinoyat protsessi ishtirokchilarining huquqlari va qonuniy manfaatlari himoya qilish kafolatlari tizimi, ishtirokchilarning har birining huquqlari belgilanadigan jinoyat-protsessual normalarini amalga oshirish mexanizmlari mavjudligini nazarda tutadi;

Jinoyat protsessi ishtirokchilarining xavfsizligi vakolatli organlar va mansabdor shaxslar tomonidan jinoyat protsessida ishtirok etishi munosabati bilan noqonuniy tajovuzlardan huquqiy va boshqa himoya vositalari tizimidan foydalanish natijasida ularning xavfsizligi tahdidiga sabab bo'lgan huquqlarni, shuningdek hayotda, sog'liqda va mulkiy manfaatlarda ifodalangan qonuniy manfaatlarni himoya qilish bo'yicha chora-tadbirlar majmui.

Jinoyat protsessida shaxsiy xavfsizlik institutining samaradorligini oshirish shartlari mohiyatan ikki guruhga bo'linadi:

1) qonunchilik bilan bog'liq shartlar (ya'ni, shaxsning xavfsizligini ta'minlashning huquqiy asoslari) jinoyat protsessida shaxsning xavfsizligini ta'minlash uchun huquqiy asos yaratishga qaratilgan umumiy talablar (mavjud qonunchilikni takomillashtirish va yangisini qabul qilish);

2) ushbu institut huquqiy normalarining ishlashi (amal qilish amaliyoti) bilan bog'liq shartlar.

Bularga quyidagi talablar kiradi: xavfsizlik choralari qo'llashning murakkabligi; amaldagi qonunchilikni takomillashtirish va yangidan qabul qilish; jinoyat protsessida shaxsning xavfsizligini ta'minlash bilan bog'liq xarakterlarning qonuniyligi; gumon qilinuvchi va ayblanuvchining huquqlari va qonuniy manfaatlari hurmat bilan munosabatda bo'lish, shuningdek, ayblanuvchi va himoyachi tomonlar o'rtasida muvozanatni saqlash; homiylik ostidagi shaxslarga noqonuniy ta'sir qilish tahdidiga qarshi xavfsizlik choralari; jinoyat protsessi va boshqa qarama-qarshiliklar.

Jinoyat protsessida ishtirok etgan shaxslar uchun xavfsizlik choralari tizimi jinoyat protsessida ishtirok etish va adolatni targ'ib qilish bilan bog'liq bo'lgan shaxslarning hayoti, sog'lig'i va mol-mulkiga real tahdid mavjudligini ko'rsatadigan ma'lumot mavjud bo'lsa, homiylik ostidagi shaxslarga nisbatan qo'llaniladigan choralar to'plami sifatida qaraladi.

Xavfsizlikni ta'minlash maqsadida, davlat organlari jabrlanuvchilar, guvohlar va jinoyat protsessining boshqa ishtirokchilariga nisbatan protsessual va noprotsessual himoya choralarini qo'llaydi.

Protsessual chora-tadbirlar O'zbekiston Respublikasining jinoyat-protsessual qonunchiligida mustahkamlab qo'yilgan. Noprotsessual choralar (masalan, shaxsiy himoyani ta'minlash, o'zini o'zi himoya qilishining maxsus vositalari, yashash joyini o'zgartirish va boshqalar) jinoyat protsessi ishtirokchilarini davlat tomonidan himoya qilishga oid turli idoraviy normativ-huquqiy hujjatlar bilan tartibga solinadi.

Jinoyat protsessida xavfsizlikni ta'minlash institutining muhim elementi ijtimoiy himoyaga muhtoj shaxslarga noqonuniy ta'sirlarning oqibatlarini bartaraf etishga qaratilgan chora-tadbirlardir. Himoya ostiga olingan shaxslarning xavfsizlik choralarini ta'minlash tizimi faqat protsessual vositalar va jinoyat ishini yuritish davomida yoki jinoyat protsessual faoliyati bilan cheklanishi mumkin emas. U har qanday shaxsning jinoyat protsessida qatnashishi va unga yordam berish uchun xavfsiz sharoitlarni ta'minlashning umumiy yagona maqsadi bo'lib, turli xavfsizlik choralari majmuini o'z ichiga olgan murakkab xarakterga ega. Xavfsizlik choralari tabiati jihatdan faqat mudofaa (himoya) qilish bo'lib qolmasdan, ayrim hollarda ular ham tajovuzkor xususiyatga ega bo'lishi kerak (ya'ni, har xil kutilmagan noqonuniy ta'sirlarning oldini oladi).

Xavfsizlikni ta'minlash choralari qachon samarali bo'ladi, qachonki xavfsizlik choralari, ehtiyot choralarini qo'llash jinoyat protsessi ishtirokchilarining xavfsizligini buzishi kutilgan shaxslarga nisbatan ta'sir choralari qo'llanilganda. Ilmiy adabiyotlarida ta'kidlanganidek, "davlatning, insoning huquqi va erkinliklarini himoya qilish vazifasi bajarilishi o'ta murakkab masala. U davlat, jamiyat va shaxsning barcha ijtimoiy-iitisosiy, huquqiy va ma'naviy ruhiy kuchlarini o'z ichiga oladi"⁹.

XULOSA

I. Jinoyat protsessi nazariyasini boyitishga qaratilgan ilmiy to'xtam va xulosalar

1. ***Jinoyat protsessi ishtirokchilari xavfsizligini ta'minlash*** - jabrlanuvchilarning, guvohlarning va jinoyat protsessi boshqa ishtirokchilarining hayoti, sog'lig'i mol-mulki hamda sha'n va qadr-qimmat, ishchanlik obro'siga tajovuz tahdidi mavjud bo'lganda qo'llaniladigan, jinoyatlarning oldini olishga yoki ularni fosh etishga ko'maklashadigan, xavfsizlik va ijtimoiy himoya qilish choralarini o'z ichiga oladigan chora-tadbirlar tizimidir.

⁹ Володина Л.М. Уголовное судопроизводство: право на справедливую и гласную судебную защиту / Л.М. Володина, А.Н. Володина. – М., 2010. – С. 23.

2. **Himoya qilish usullari** – protsessual va boshqa xavfsizlik choralaridan iborat bo‘lgan jinoyat protsessining barcha bosqichlarida qo‘llaniladigan harakat va vositalar yig‘indisi

Protsessual xavfsizlik choralari:

1) shaxsiy ma‘lumotlarni oshkor qilmaslik va himoya qilinayotgan shaxs to‘g‘risidagi ma‘lumotlarga ega bo‘lish imkoniyatini cheklash;

2) sud majlisiga kelishdan ozod etish.

Boshqa xavfsizlik choralariga quyidagilar kiradi:

1) himoya qilinuvchi shaxs to‘g‘risidagi ma‘lumotlarning maxfiyligini ta‘minlash;

2) shaxsni, uy-joyini va boshqa mol-mulkni qo‘riqlash;

3) himoya qilinuvchi shaxsga maxsus individual himoya vositalarini va texnik vositalarni berish;

4) vaqtinchalik xavfsiz joyga joylashtirish;

5) boshqa yashash joyiga ko‘chirish, ish (xizmat) yoki o‘qish joyini o‘zgartirish;

6) hujjatlarni almashtirish;

7) himoya qilinuvchi shaxs to‘g‘risidagi ma‘lumotlardan foydalanilishini cheklash;

8) qamoqda yoki jazoni o‘tash joylarida saqlanayotgan himoya qilinuvchi shaxsga nisbatan qo‘shimcha xavfsizlik choralarini ta‘minlash.

Jinoyat protsessi ishtirokchilari xavfsizligini ta‘minlash maqsadi quyidagilardan iborat:

- protsess ishtirokchilari xavfsizligini ta‘minlash;
- jinoyatlarni tez va to‘la ochish;
- latent jinoyatlar soni oshishining oldini olish;
- yangi bir jinoyat sodir etilishiga yo‘l qo‘ymaslik;
- hukm qonuniy, asosli va adolatli bo‘lishini ta‘minlash.

REFERENCES

1. Шинкеич Н.Е. О праве потерпевшего на доступ к правосудию. //Администратор суда. 2009. № 1. С. 38–41.
2. Новикова М.В. Институт безопасности в уголовном судопроизводстве и пути его совершенствования // Российский судья. 2007. № 7.
3. Бородкина Т.Н. Проблемы и перспективы развития института государственной защиты потерпевших, свидетелей и иных участников уголовного судопроизводства // Мировой судья. 2010. № 4. С. 18–22.

4. Матвиенко И.В. Классификация субъектов государственной защиты и обеспечения безопасности участников уголовного судопроизводства и их полномочия // Актуальные проблемы государства и общества в области обеспечения прав и свобод человека и гражданина : материалы Всероссийской научно-практической конференции, посвященной 64-й годовщине со дня принятия Всеобщей декларации прав человека. Уфа : УЮИ МВД России, 2012. С. 84–87.
5. Звечаровский И.Э. Оптимизация уголовно-правовой охраны личности в аспекте общих начал современного уголовного законодательства России // Уголовно-правовая охрана личности и ее оптимизация : сборник научных статей. Саратов, 2003. С. 30–34.
6. Николаев Е. М. Потерпевший как объект государственной защиты в уголовном процессе // Актуальные проблемы государства и общества в области обеспечения прав и свобод человека и гражданина : материалы Всероссийской научно-практической конференции, посвященной 64-й годовщине со дня принятия Всеобщей декларации прав человека. Уфа : УЮИ МВД России, 2012. С. 74–78.
7. Kudratillaev K. SPECIFIC FEATURES OF THE USE OF PRECAUTIONARY MEASURES //СОВРЕМЕННЫЕ НАУЧНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ, ДОСТИЖЕНИЯ И ИННОВАЦИИ. – 2022. – С. 215-218.
8. МАХМУДОВ С. АЙБЛИЛИК ТЎҒРИСИДАГИ МАСАЛАНИ ҲАЛ ҚИЛМАЙ ТУРИБ ЖИНОЯТ ИШИНИ ТУГАТИШНИНГ АЙРИМ ЖИҲАТЛАРИ //ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ. – 2020. – Т. 1. – №. 6. – С. 110-115.
9. Махмудов С. А. TERMINATION OF CRIMINAL PROCEEDINGS IN CRIMINAL PROCEDURE //Conferences. – 2021. – Т. 1. – №. 1.
10. Алишаев С. Т. СУДЕБНОЕ РЕШЕНИЕ: ЗАКОННОСТЬ, СПРАВЕДЛИВОСТЬ И БЕСПРИСТРАСТНОСТЬ //Herald pedagogiki. Nauka i Praktyka. – 2022. – Т. 2. – №. 2.
11. Mamatalieva S. K. SOME PROBLEMS OF THE PROSECUTOR'S PARTICIPATION IN CIVIL COURTS //Herald pedagogiki. Nauka i Praktyka. – 2022. – Т. 2. – №. 1.
12. Mamatalieva S. K. SOME PROBLEMS IN THE APPLICATION OF THE PROSECUTOR'S OPINION ON CIVIL PROCEDURE //Herald pedagogiki. Nauka i Praktyka. – 2021. – Т. 1. – №. 2.